

Godfried Bomans

Erik
of het klein insectenboek

De lezer maakt kennis met een zekere Erik Pinksterblom, en met de voornaamste insecten die ons vaderland bevolken. Hij wordt voor de zonderlingste feiten geplaatst, en vraagt zich op het eind van dit hoofdstuk af waar dit alles eigenlijk naartoe moet.

De kleine Erik lag, juist op het ogenblik dat dit boekje begint, in het oude bed van grootmoeder Pinksterblom met de troonhemel en de zijden kwasten, en keek over de rand van het blanke laken de schemerige kamer in.

Het was het uur waarop de kleine mensen naar bed gaan, het uur waar de grote mensen niet van weten: alle vertrouwde dingen van de muur vervagen zoetjesaan in het groeiende duister, en de wereld wordt stil, zo stil dat zij zelfs niet meer ademt... Buiten stapt nog iemand voorbij: stap, stap, zo klinkt het, en in de verte roept een jongetje hoog en fijn naar een ander jongetje. Zijn stem klinkt in de avond en je denkt: daar is toch een jongetje op de wereld dat nog niet in bed ligt...

Erik lag stil te kijken naar het raam in de verte en naar de schemerende portretten van de muur. 'Het is net,' dacht hij, 'of er iets gebeuren gaat. En misschien gaat er ook wel iets gebeuren?' En hij besloot om nu eens niet, gelijk op andere avonden, in slaap te vallen, maar goed op te letten of er misschien 'iets gebeuren ging'. Nu was daar een goed middel voor. Want onder zijn hoofdkussen lag een boekje, *Solms' Beknopte Natuurlijke Historie* geheten, en Erik moest daar voor morgen alle insecten uit kennen. Hij had er deze hele woensdagmiddag uit zitten leren en was tot aan de meikevers gekomen. Morgenochtend, onder het speelkwartier, zou hij de meikevers erbij nemen.

‘Laat eens kijken,’ mompelde Erik, ‘hoeveel poten heeft een wesp ook alweer? Zes. De ogen zijn apart verstelbaar en staan voor in de kop. Mooi. Zij leven niet in korven, gelijk de bijen, maar – ja, waar leven zij dan? Zij zullen apart leven, denk ik. Nu, dat doet er ook niet toe. Zij behoren tot de familie der vliesvleugeligen en hebben geknikte sprieten. En hoe staat het met de vlinders? De vlinder verbaast de aandachtige natuurliefhebber door haar fraaie kleurenpracht. (Erik zei deze zin twee keer, zo mooi vond hij hem.) Wij kunnen hen rekenen onder de zogenaamde nuttige insecten, maar de kinderen die zij krijgen – welke rupsen worden genoemd – kunnen zeer schadelijk zijn. De door geleding bewegelijke kop (nu kwam er een lastige passage die Erik veel moeite gekost had) draagt veelledige draad- of borstelvormige, vaak ook knotsvormige, voorts gezaagde of kamvormige sprieten, grote, halfbolvormige samengestelde of enkelvoudige ogen, een kleine bovenkaak en een roltong, die de plaats van de onderkaken inneemt. Nu, dat is goed gegaan en ik zou wel eens willen weten of Henkje Sjollema het er ook zo afbrengt. (Henkje Sjollema was het knapste jongetje van de derde klas, hij zat schuin voor Erik. Men kon hem met de hand aanraken.) En nu de mieren. Die zijn aardig, vooral omdat er veel kleine lettertjes bij staan, die men niet hoeft te kennen. De mier behoort, evenals de wesp, tot de familie der vliesvleugeligen. Zij wordt de mens dikwerf ten voorbeeld gesteld, en dit niet zonder reden, want het is een ijverig diertje. Zij wonen in grote hoeveelheden samen in zgn. mieren-nesten – dat is makkelijk te onthouden, mieren wonen in zgn. mieren-nesten, prevelde Erik – alwaar zij de gehele dag bezig zijn met het vervoeren van poppen en eieren. In tijd van nood scheiden zij een zuur af, mierenzuur genaamd (mierenzuur genaamd, herhaalde Erik), dat echter voor de industrie van geen belang is. De mannetjes worden eerst in de nazomer geboren. Zij bezitten vleugels, doch missen de angel der wijfjes en werkmieren. Hé, dat is vreemd, mompelde Erik, je zou juist denken dat het omgekeerd is. Eens even kijken.’

Hij haalde *Solms' Beknopte Natuurlijke Historie* onder het kussen vandaan, en zocht de mieren op. Ja, daar stond het: ... doch missen de angel der wijfjes en werkmieren. 'Dat is toch vreemd,' mompelde Erik, 'wat zijn dat voor mannetjes?' Zijn blik zwierf naar het schilderij *Wollewei* dat naast zijn bed aan de muur hing. Nu moeten wij eerst iets vertellen over dit schilderij, want dit is het juist waar iets merkwaardigs mee gebeurde.

Het bezat eigenlijk helemaal geen naam, doch Erik had het bij zichzelf *Wollewei* gedoopt omdat men er witte schapjes zag grazen in een groene weide. In de verte leunde een oude herder op zijn staf, en een kleine herdersjongen blies op een koperen hoorn. Doch wat Erik het mooist vond van dit schilderij, was dat de schilder er met eindeloos geduld alle insecten op geschilderd had die men maar bij mogelijkheid bedenken kon: rupsen en kevertjes kropen over de takken van de bomen, kleine spinnen weefden er hun web, dikke hommels droegen honing aan, en vlak tegen de onderlijst lag een enorm slakkenhuis. Dat moest wel zo groot zijn omdat het vooraan lag, begreep Erik. In het gras, rechts onderaan, kronkelde een worm, en een doodgravertje stond er belangstellend naar te kijken alsof hij zich afvroeg welke kant het zou opgaan. Mieren waren er ook: zij holden ijverig tussen de afgevallen bladeren door elkander heen, maar Erik kon niet zien wie of er nu een angel had en wie niet. 'Nu, misschien is het daar ook te donker voor,' besloot hij, en bleef met zijn handen onder zijn hoofd het schilderij bekijken.

'Wat moet het toch heerlijk wezen,' peinsde hij hardop (want hij was nog steeds bang in slaap te vallen), 'wat moet het toch heerlijk wezen om daar te leven! Nooit geen proefwerken meer over insecten, want iedereen is daar zelf insect; altijd honing in overvloed, je speelt maar wat in het groene gras en de dag is voorbij. 's Avonds lang opblijven, niemand die er wat van zegt. En dan slapen in die rode papaver daar links, of in het slakkenhuis, als daar plaats is. 's Ochtends sta je op, je wast je handen in een dauwdruppel, en klaar

ben je. En dan loop je wat rond en kijkt naar het leggen van de eieren en het uitkomen der larfjes, want je bent de enige die er wat van weet. O, wat zou ik...'

Opeens klonk er in de kamer een zacht, ingehouden gelach. Het was of er iemand zich vreselijk vrolijk maakte en het werkelijk niet meer houden kon. Erik ging langzaam overeind zitten, en tuurde in de opperste verbazing de kamer in.

'Is daar iemand?' riep hij.

'Hi, hi, hi!' klonk het vanaf de wand.

Erik keek naar boven, en toen zag hij iets zeer verwonderlijks. Grootvader Pinksterblom, de roem van de familie, die oude strenge heer wiens baard opzij van zijn twee wangen als klimop naar boven groeide en die op het kerkhof buiten de stad onder een grafzerk lag, groot genoeg om de gehele familie Pinksterblom te bedekken, wenu, deze grootvader Pinksterblom hield zijn neus tussen duim en wijsvinger en schudde van het ingehouden lachen. Zodra hij echter bemerkte dat Erik naar hem keek, stopte hij haastig zijn duim in het vestzakje waar hij sinds twintig jaar zat, en staarde ernstig naar een spijker aan de overkant.

'Ik móét het mij verbeeld hebben,' dacht Erik, strak naar het portret starend. Zijn hart sloeg zo luid dat het hem toescheen of het hele bed met matras en al meeklopte. Hij bleef zo wel een minuut zitten, doch er gebeurde niets.

'Weet je wat,' sprak Erik ten slotte in zichzelf, 'ik zal mij omdraaien naar de muur. Als hij dan denkt dat ik ingeslapen ben, keer ik onverwachts mijn hoofd om.'

Dat was werkelijk verstandig bedacht. Erik draaide zich naar de muur en keek door zijn ooghaartjes naar de rozenknopjes van het behang. Eindelijk kon hij het niet langer meer uithouden: met een ruk keek hij om... en daar zag hij hoe grootvader Pinksterblom met zijn wijsvinger langs de binnenrand van de lijst wreef. Hij was zo in zijn werk verdiept dat hij in het geheel niet op Erik lette: af en toe maak-

te hij zijn wijsvinger even nat en poetste dan vlijtig door, terwijl hij zachtjes een wijsje voor zich uit float.

‘Ik zie het wel!’ riep Erik halffluid. ‘U leeft!’

Nu gebeurde er weer iets verbazends, en dat was – dat er eigenlijk niets gebeurde. Erik had stellig verwacht dat grootvader zou schrikken, misschien wel uit de lijst op de grond zou vallen, doch hij poetste rustig door. Alleen schudde hij even het hoofd en lachte stil voor zich heen... O, het was een wonderlijk lachje! Het hield beloften in, en ook een stille vreugde om alles wat er nu dadelijk gebeuren zou, alsof hij er zelf plezier in had dat het zó veel kon zijn... En ook Erik zelf voelde dat de grote avond, de avond waarop hij zovele andere avonden gewacht had, nu eindelijk gekomen was, en alle vrees verdween. Zijn hart sloeg rustig en hij bleef vol blijdschap liggen kijken naar dit allermerkwaardigste wonder.

‘Wilt u mijn zakdoek hebben?’ vroeg hij.

‘Meneer Pinksterblom,’ antwoordde het portret.

Erik herinnerde zich dat men met twee woorden moest spreken.

‘Wilt u mijn zakdoek hebben, meneer Pinksterblom?’

Het portret schudde het hoofd.

‘Dank je, mijn jongen,’ sprak het, ‘ik bezit alles wat ik nodig heb.’

En werkelijk trok meneer Pinksterblom een zakdoek uit de onderlijst omhoog en snoot er eerst zijn neus in. Onder het snuiten knikte hij een paar maal vriendelijk naar de kleine jongen in het reusachtige bed.

‘Dat had je niet gedacht, hè?’ sprak hij ten slotte, ‘dat je oude grootvader nog leefde? Hm?’

‘Nee,’ antwoordde Erik, ‘dat had ik niet gedacht. Maar ik wist toch wel dat er vanavond iets bijzonders gebeuren ging.’

‘O, dit is nog lang niet alles,’ sprak het portret, weer geheimvol glimlachend, ‘dit is pas het begin. Er komt nog veel meer!’

‘Dat dacht ik wel,’ zei Erik.

‘Je moet het niet verder vertellen,’ fluisterde grootvader Pinksterblom, om zich heen kijkend, ‘maar we leven allemaal.’

‘Wie allemaal?’ vroeg Erik verbaasd.

‘De portretten...’ fluisterde grootvader.

Erik wilde juist antwoorden, toen een stem aan het andere eind van de kamer duidelijk zei:

‘Prenez garde, Jean! Il est trop jeune!’

Onmiddellijk kreeg het gezicht van grootvader Pinksterblom een onderworpen uitdrukking. Erik ging rechtop zitten en tuurde in de richting vanwaar het geluid kwam. Doch het was aan die kant van de kamer reeds te duister geworden dan dat hij iets zien kon. ‘Wat een merkwaardige avond is dit toch,’ mompelde hij, steeds in die richting turend, ‘is daar soms iemand?’

‘Dat is je grootmoeder,’ zei grootvader Pinksterblom zacht, ‘zij is in haar jeugd op een Frans pensioonaat geweest. Enfin, dat hoor je wel.’

‘Is het die oude dame, die op een stoeltje zit?’ vroeg Erik, die alle portretten in de kamer vanbuiten kende.

Grootvader bracht snel van ergens buiten de lijst zijn vinger naar de mond.

‘Sst, jongetje! Zeg nooit van vrouwen dat ze oud zijn, en in het bijzonder niet van je grootmoeder. Je kon er wel eens last mee krijgen: zij zit ten voeten uit.’

Erik vroeg zich af wat dit laatste te betekenen had.

‘Kijk,’ hernam grootvader Pinksterblom, zijn gedachten radend, ‘ikzelf en je oom Hendrik, die schuin tegenover mij hangt, zijn maar tot het vest genomen. Wij kunnen niet weg. Maar je grootmoeder kan uit de voeten: zij heeft volledig geposeerd. Dat is het verschil, zie je.’

En als om zijn woorden te bewijzen, hoorde Erik aan de overzijde van de kamer het fijne getrippel van twee kleine schoentjes. ‘Oh, wat enig!’ mompelde hij, ‘wat een enige avond!’ en hij kroop naar het voeteneind van zijn bed en tuurde tussen de gebeeldhouwde pilaartjes de kamer in. ‘Kan ik u helpen, grootmoeder?’ vroeg hij beleefd,

en keek vragend naar het portret van grootvader Pinksterblom. Deze echter schudde heftig het hoofd, keek toen twijfelend naar de spijker aan de overkant, en haalde ten slotte zijn schouders op.

‘Ja, wat moet ik nu doen?’ dacht Erik, ‘ik kan zo’n oude dame toch niet alleen laten tobben. Zij loopt waarschijnlijk op de lijst heen en weer, en durft de sprong niet aan.’ Hij wachtte een tijdje, en stapte toen op het koude zeil. Het was moeilijk te vinden, doch met behulp van grootvader Pinksterblom, die vanuit zijn lijst voortdurend ‘recht vooruit!’ of ‘iets naar links!’ riep, kwam hij ten slotte bij het kleine portretje aan. Het was het mooiste van de hele kamer, ja, vond Erik, van het hele huis. Hij had het zo dikwijls bekeken, dat hij het vaak in zijn dromen zag: het oude gouden lijstje, het verschoten passe-partout, en daar middenin: een grijs dametje in een wolk van kant. Maar nu was het leeg.

Erik was meer verschrikt dan verbaasd; hij keek op de grond of ze daar misschien lag te huilen en toen op het kleine buffet: er was niets te zien. Toen haakte hij het portretje af en hield het in het maanlicht bij het raam. Zij was wezenlijk weg. Het stoeltje waar zij op gezeten had was zelfs omgevallen, en er lagen een paar bloemen op de grond.

‘Ja, het is een parmantig vrouwtje!’ riep grootvader Pinksterblom vanuit zijn lijst, ‘ze weet wat ze wil!’ en hij wreef in zijn handen.

‘Wat moet ik nu doen?’ vroeg Erik, ‘wat moet ik nu toch doen?’

‘Rustig in je bed kruipen,’ raadde grootvader, ‘zij loopt heus in geen zeven sloten tegelijk.’

‘Wat een leuke, gemoedelijke man,’ dacht Erik, in zijn bed stappend, ‘en wat een enige avond is dit toch...’

Doch hij zou zich over nog veel meer verwonderen. Want nauwelijks lag hij met zijn neus boven het laken, of daar zag hij een grijs dametje van omtrent een duim groot over zijn linkerbeen naar hem toe lopen.

‘Beweeg je niet, jongen!’ riep zij van verre, met haar paraplu zwaaiend, ‘anders rol ik naar beneden!’

Ja, het was grootmoeder Pinksterblom, die door de wol baggerde. Werkelijk een parmantig vrouwtje, zoals grootvader gezegd had, en verwonderlijk snel bij het overspringen van plooiën of het beklimmen van kleine oneffenheden. Vlak voor Eriks neus hield zij stil en keek hem strak aan.

‘Dag kleinzoon.’

‘Dag grootmoeder,’ antwoordde Erik, en hij vond dit ‘klein’ en ‘groot’ zo grappig, dat hij begon te lachen.

‘Je hoofd omdraaien!’ riep grootmoeder Pinksterblom, haar muts bij de keelbandjes vasthoudend, ‘ik waai gewoon ondersteboven. Heb je mijn enkels gezien?’

‘Nee,’ antwoordde Erik.

‘Godzijdank,’ sprak grootmoeder, haar rok rechtstrijkend, ‘ik heb nooit ergernis willen geven, dat weten jullie.’ Dit laatste was blijkbaar voor grootvader bedoeld, want Erik hoorde een benauwde stem ‘ja’ zeggen, en een andere ‘zeker, zeker’; die was waarschijnlijk van oom Hendrik, die ook maar tot het vest genomen was.

‘Het is geen echte wol,’ hernam het oude dametje, om zich heen ziende, ‘half katoen, half – ja, wat mag het wezen?’ Zij bukte zich en nam een proefje tussen de tanden gelijk Erik het in de winkel zijn eigen moeder had zien doen. ‘Rommel,’ sprak het dametje het pluisje wegwerpend, ‘goed voor de lappenmand. Hoe heet je?’

Erik vond dat zij wel wat erg van de hak op de tak sprong, en het duurde even voor hij ‘Erik’ kon zeggen.

‘Erik,’ herhaalde het dametje, hem zacht met de paraplu op de neus tikkend, ‘kijk, kijk!’

‘Het kietelt!’ waarschuwde Erik, ‘ik moet niezen!’

En: ‘hatsjii!’ daar nieste hij al. Toen hij opkeek stond het dametje er nog, doch nu met haar paraplu op.

‘Beleefd is anders,’ sprak zij, ‘de hele omgeving staat onder water. Maar ik geloof niet dat je het expres deed.’

‘Nee, nee!’ verzekerde Erik.

Het dametje keek hem weer strak aan, als om zich te overtuigen of het wel wáár was.

‘Nu, ik geloof je wel,’ sprak zij ten slotte, en ging zitten. Om een blijk van haar vertrouwen te geven, klapte zij haar paraplu dicht en wierp haar in een der ravijnen.

‘Zo,’ vervolgde zij, ‘die is weg. En – hoe vind je je grootmoeder wel?’

‘Aardig,’ zei Erik, ‘ik vind u vreselijk aardig. Alleen’ – hij aarzelde – ‘wel een beetje klein.’

Tot zijn grote verlichting vatte grootmoeder dit antwoord goed op.

‘Dat vind ik ook,’ sprak zij met een hoofdknikje, ‘maar Jan stond er destijds op dat het een klein portret werd, omdat het tussen de spiegel en de kast moest hangen. Bovendien – levensgroot vond hij een beetje opschepperig.’

‘Niet waar,’ riep grootvader Pinksterblom, ‘*jij* vond juist dat –’

‘Stilte!’ riep een zware stem, ‘begint het weer? Kan het *nooit* eens rustig zijn?’

‘Wie is dat?’ fluisterde de kleine Erik, in de donkere kamer starend.

‘Dat is nu *mijn* grootvader,’ fluisterde grootmoeder terug, een weinig verslagen, ‘ken je hem?’

‘Die van het medaillon?’

‘Ja, die van het medaillon.’

‘O, dat is een enig mannetje!’ riep Erik, ‘hij heeft een pruik op en –’

‘St!’ Grootmoeder bracht snel haar wijsvinger naar de mond, ‘zeg dat nooit weer.’

‘Ja, maar het *is* toch een pruik,’ mompelde Erik. Het grijze dame-tje keek hem een tijdje aan en glimlachte toen.

‘Jij hebt nog heel wat te leren, mijn grote kleinzoon,’ sprak zij, ‘maar je hebt er ook de tijd voor. Als je zelf een portret geworden bent, zul je wel anders praten.’